

BİBLİYOGRAFYA

JAHRBUCH DER ÖSTERREICHISCHEN BYZANTINISCHEN GESELLSCHAFT, Mit Unterstützung von Fachgelehrten herausgegeben von W. Sas-Zaloziecky. I. Wien, Verlag Herder 1951, 163 sahife, in-8, metindışı 6 lev. Ciltli.

Avusturya Bizans Araştırmaları Kurumunun (Österreichische byzantinische Gesellschaft) Prof. W. Sas-Zaloziecky (Graz Üniversitesi) gibi bir sanat tarihçisi tarafından kurulması ve bu kurumun organı olarak, kısa bir müddet önce Viyana'da Herder Yayınevine neşredilen yıllığın ilk cildinin de yine aynı kimse tarafından idare edilmesi, Bizans sanatı tarihi sahasında Viyana ve Graz Üniversitelerinde ötedenberi yaşayagelen anane ile alâkalıdır. Yalnız şu var ki, Avusturya Maarif Vekâletinin ehemmiyetli maddi yardımı sayesinde meydana gelebilmesi mümkün olan bu yıllığın naşiri bir sanat tarihçisi olduğundan, içindeki yazıların sadece sanat tarihi sahasına inhisar etikleri zannedilmemelidir.

Yılıkdaki makalelerin başında, İngiliz bizantinistlerinden Steven Runciman'ın "1101 Haçlı seferi" (The Crusade of 1101) adlı tetkiki gelmektedir. Haçlılar ile olan münasebetleri bakımından Alexios Komnenos'un temize çıkarılması için ilk defa olarak vaktiyle A. Vasiliev tarafından "Histoire de l'empire byzantin"inde girişilen teşebbüsü devam ettiren Runciman, bu hususda şu delili de ortaya koymaktadır. I. Alexios'a karşı devrin batılı vakanüvisleri tarafından takınılan düşmanca tavrı sebepsiz değildi; çünkü Lâtinler 1101 teşebbüsünün bir felâketle neticelenmesine sebep olan kendi meş'um hatalarını hiçbir suretle kabul etmek istemiyorlardı. Diğer taraftan, I. Alexios'a karşı büyük bir nefreti olan Ermeni müellifi Urfalı Matyas'ın Frank muhariplerinden duyarak kaydettiğine göre de, Bizans imparatoru bir Yudas'dan başka birşey değildi, o Haçlı ordusunun geçeceği yol üzerindeki herşeyi ortadan yok etmekle kalmamış fakat Haçlıların geldiğini de Selçuklu Türklerine haber vermiştir. Halbuki hakikatte ise vaziyet şöyle cereyan etmiştir: Gayeleri doğrudan doğruya Anadolu üzerinden Filistin'e ulaşarak orada Kudüs Hristiyan işgal kuvvetlerini takviye etmek olan üç ayrı Haçlı ordusu, Alexios'un tavsiyesine rağmen kendi istekleri ile esas hedeflerinden inhiraf etmişlerdir. Bu harekete ilk olarak girişenler, sayıları 10.000 kadar olan Lombardiyalılar idi. Bunların maksadı, kendisine "büyük" lâkabı verilen ve başlıca gayesi Konstantinopolis'i eline geçirmek olan Normandiya'lı entrikacı Boemond'u kendi hatası sonunda düştüğü esarettten kurtarmak idi. Fakat Lombardiyalıların elde ettikleri netice şu oldu; bu hareket, o vakte kadar aralarındaki karşılıklı rekabet ve husumetin I. Alexios'un Anadolu politikasına hizmete yarayan, Anadolu'nun iki Türk hâkiminin, Danişmendli Emir Melik Gazi ile Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan'ın beraberce çalışmalarına yol açtı ve bu birleşme 1101 harekâtının bütün geri münakale imkânlarını yok etti. Bu hâdiseden doğan bir netice de Rum Selçuklu Sultanlığının kurulması olmuştur. Bu öyle bir vakıadır ki, Bizans imparatorluğunun yıkılmasının başlangıcı olarak gösterilebilir. Aynı zamanda bu vakıa Filistin'e

giden kara yolunu Anadolu'da artık katî surette kapanmasını intaç ettirmiş ve böylece Kudüs Hıristiyan kiralığının yaşayabilmesi için Avrupa'dan gelmesi beklenen takviye imkânlarını sekteye uğratmıştır. Bu hâdiselerin sebebi hakkında boşuna I. Alexios Papaya izahda bulunmağa teşebbüs ederken, bir taraftan da Boemond da ("chief villain of the whole story of the schism between the two great churches of medieval Christendom") Roma'ya yollamış olduğu yalan haberler sayesinde Papa Paschalis'in Bizans'a karşı yapılacak bir mukaddes harp için Batı âlemini ayaklandırmasını temin etmişti. İşte bu hareketi Konstantinopolis hiçbir zaman affetmemiş ve Runciman'ın dediği gibi, bu yüzden Bizans ile Batı âlemi arasındaki iyi münasebetler öldürücü bir darbe yemiştir.

P. K. Enepekides (Paris) Kythera peskoposu Maximus'un (1549—1602) muhtelif mektuplarını ve bu arada, hümanistlerden İtalya'da Ascanio Persio ve A.Lollino, Almanya'da ise David Hoeschel, Fr. Syllburg ve A. Schott ile olan muhaberatını tanıtmaktadır.

"Tusco e Basso Consulibus" adını taşıyan bir yazısında İtalyan sanat tarihçisi Sergio Bettini (Padova) ise, Roma'da San Pietro kilisesinin döşemesi altında bulunan Roma devrine ait mezarlıkta 1941 denberi yapılan araştırmaların neticelerini belirtmeğe çalışmaktadır. 1951 yılı sonbaharındanberi Vatikan'ın bu kazı hakkında resmî bir raporu neşredilmiş bulunmaktadır. Bu rapor kazıyı idare etmiş olan şahıslar tarafından Papa XII. Pius'a ithaf olunmuş ve ayrıca geniş çapta tanıtılması da düşünülmüştür (kşl. "Osservatore Romano"nun 20.XII.1951 tarihli sayısı ile "Neue Zürcher Zeitung"un 10.I.1952 tarihli sayısı). Buna rağmen Bettini'nin yazısı bazı bakımlardan ehemmiyetini kaybetmemiş ve hâlâ dikkat çekici karakterini muhafaza etmiştir. Orta Fırat üzerinde Dura-Europos şehri yerinde otuz yıl kadar önce başlayarak 1932 de, şimdiye kadar bilinen en eski topraküstü Hıristiyan ibadet yerini ve seri, halinde duvar resimleri ile süslü sinegogun (her ikisi de III. yüzyıl ortalarına ait) bulunmasına yol açan kazılardan sonra Roma'da 1941 de San Pietro'nun altında M. S. I-II. yüzyıllara ait bir Romen nekropolün kalıntılarının bulunması hâdisesi, son yılların arkeolojik keşiflerinin içinde en ehemmiyetlisini teşkil etmektedir. Bu satırların müellifi, 1942 sonbaharında bu hayret verici keşfi bizzat görmek imkânını bulmuştur. Şimdi toprağın derinliklerinde olan ve sokakları andıran dehlizler ile ayrılan bu antik mezar yapılarının ortaya çıkarılması için göz kamaştırıcı elektrik ışığı altında ve teknik bakımdan gayet maharetli bir surette takviye edilen tünellerde kalabalık işçi ekipleri ile çalışılmıştı. Burada sanat ve kültür tarihi bakımından değerli duvar resimleri ile stuko tezyinatundan başka, hiç zedelenmemiş bir halde mükemmel bir işçiliğe sahip lâhitler, külvazo ve kutuları bulunmuş, ayrıca, mezar sahiplerinin adlarının tanınmasına yardım eden birtakım kitabeler de elde edilmiştir. Bu keşifler hakkında dünya matbuatında birçok yazılar çıkmıştır (kşl. "Life" dergisinin c. VIII, No. 8. sayı ve 10.IV.1950 tarihli international nüshasındaki fevkalâde güzel resimli makaleden başka, "Wort und Wahrheit"ın 4. yıl (Wien 1949) fasikülü ve "Neue Zeitung"un (München) 18.XII.1948 tarihli sayısı). Bulunan kitabeler arasında bilhassa bir tanesi çok mühimdir. Bu kitabede erken İmparatorluk devrinde yaşamış C. Popilius Heracles adında bir Romalı, mezarının: IN VATICANO AD CIRCUM, yani "Vaticano hudutları içinde (Nero'nun yaptırdığı) Circus'un yakınında"

yapılmasını istediğini ifade etmektedir. Böylece, San Pietro kilisesinin altındaki nekropolün Nero Circus'un civarında olduğu neticesi elde edilmektedir ve umumiyetle kabul edilegelen bir kanaate göre ise Havarî Petrus bu circus'da (veya circus'un yakınındaki Nero bahçelerinde) "şehit" edilmiştir. Bu mezarlık, üzerinde Petrus kilisesinin altarnının yüksekliği "confessio Petri" olarak Havarî Petrus'un mezarının on beş yüzyıldan fazla bir müddet boyunca hürmet gördüğü yerin altında bulunduğuna göre, şu halde confessio'nun tam altına isabet eden mezar binasının Havarinin mezarı veya ölümünden sonra ilk olarak defnedildiği yer olması icap etmektedir.

S. Bettini tarafından Petrus'un mezarının tarihçesi şu şekilde tesbit edilmiştir: Circus veya Nero bahçelerinde öldürülmesinden sonra Havarî Petrus'un cesedi, sonraları üzerinde Petrus namına bir kilisenin inşa edildiği nekropolde bir mezar binasında muhafaza olunmuştur. Bu ameliye, içlerinde "Imperatorun maiyetine mensup" birçok kimselerin de bulunduğu Romalı hıristiyanlar tarafından yapılmıştır (Nitekim Roma'dan Filipililere hitaben yazdığı mektubunun sonunda Paulus: "Bütün azizler ve bilhassa Kayser'in evinden olanlar size selâm ederler" demektedir). Bu kimselerin mevkileri icabı gayet tabii olarak Circus'un ve bahçenin nizamına bakan bekçiler ile temasları vardı, hattâ belki de bizzat bu vazife ile mükellef olanlar kendileri idi. Diğer taraftan ise Roma kanununa uygun olarak, idam edilen bir şahsın cesedinin defnolunmak üzere dışarı çıkarılmasında bir mahzur görülüyordu. Petrus'un cesedi bu türbede uzun zaman durmamıştır. Bu hâdisenin vukuundan gayet kısa bir müddet sonra ceset, Via Appia'nın üçüncü menzil taşı yanında ve Porta San Sebastiano önündeki bir mevkide bulunan "Catacumbas" a naklolunmuştur ki bu hususta Papa Büyük Gregorius'un bir mektubunda izahat verilmektedir.

Başlangıçta Roma kilisesi martirler kültürünü benimsemiş değildi. Bu kült ancak III. yüzyılın ortalarında Kartaca peskoposluğunun büyük bir ehemmiyeti kazanarak Roma'nın mevkiini ele geçirmeğe çalıştığı sırada, sonraları Valerianus zamanında 258 takibâtı esnasında her ikisi de idam olunan Kartaca peskoposu Cyprian ile Roma peskoposu Stephanus arasındaki rekabet zamanında, Afrika'dan Roma'ya atlamıştır. Petrus'un Via Appia'daki mezarında ibadete ilk olarak 29 Haziran 258 de başlanmıştır. Bu bilgi, Martirologio Geronimiano ile Depositio Martyrium'daki kayıtlara dayanmaktadır. Bunlarda Paulus ve Petrus yortusunun Temmuz ayının III. Kalendin de ve Tuscus ile Bassus'un konsüllükleri zamanında kutlandığı ifade olunmaktadır ("III. Kal. Jul. Petri in Catacumbas et Pauli Ostiensi Tusco e Basso Coss." = 29.VI.258).

Petrus'un cesedi Via Appia'da gömülü olup burada hürmet görürken, aynı zamanda, şimdiki San Pietro kilisesinin altında kalan nekropolün bir müddet bu cesedi muhafaza etmiş olan mezar binası da bir "Tropaeum" bir "Zafer âbidesi" halinde ibadete mazhar oluyordu. Romalı rahip Gaius bundan 200 yıla doğru bahsetmiştir (bu haber Eusebius'da bulunmaktadır). Böyle çifte külte sahip bir misale Kartaca'da rastlanmıştır; Filhakika burada peskopos ve martir Cypran'ın hâtırası bir tanesi "şehit" edildiği yerde diğeri ise mezarı üzerinde inşa edilen iki ayrı bazilikada anılıyordu.

Büyük Konstantin iki büyük bazilika yaptırmıştı: bunlardan birisi Via Appia'da Petrus'un mezarı üzerindeki Basilica Apostolorum (ziyaretçilerden Aetheria'nın dediği veçhile aynı şekilde Kudüs'de mukaddes mezarı örten Anastasis bazilikası gibi bu da bir "basilica discoperta" idi), diğeri ise Petrus'un "Tropaeum" unu ihtiva eden mezar binasının üzerinde yükselen Basilica Vaticana idi.

San Pietro kilisesinin döşemesi altında 1941 denberi yapılan kazılar sonunda, asırlar boyunca üstüste kurulmuş olan ve en yukarıdaki Bernini'nin tabernakl'ının altında bulunan üç altardan en altakinin dibinde "2 m. genişlikte kadar bir hücre ve bu hücrenin içinde de Gaius'un zikrettiği "Tropaeum" olması mümkün bir granit bloğu" ile karşılaşmıştır ("una cella di circa due metri di larghezza, entro la quale è una pietra: un blocco di granito, che potrebbe ben essere il tropaeum di Gaio").

Papa XII. Pius'un 13 Mayıs 1942 de yaptığı bir radyo konuşmasını tefsir eden S. Bettini'nin bildirdiğine göre, Petrus kilisesinin "Confessio Petri" sinin altında derinde, Roma devrine ait bir nekropolde 2 m. eninde ve içinde bir granit bloğu olan bir mezar hücresinin bulunması hâdisesi nihai neticeyi teşkil etmiştir. Bu hücrenin duvarlarında rastlanan eski hıristiyan graffitileri de bu yerin ehemmiyetini belirtir ve bulunan taşın bir "Tropaeum" karakterini haiz olduğu kanaatini takviye eder mahiyettedir. Gerek bu âbide gerek burada anılan hâtıra, Havarinin "şehit" edilmesinden sonra cesedinin ilk olarak yerleştirildiği yere tevcih olunmakta idi. Bunun üstüne Konstantin'in yaptırdığı Basilica Vaticana, bir yıldan fazla durmuş ve nihayet inşasına 1506 da başlanan şimdiki kiliseye yerini bırakmıştır. Konstantin'in Via Appia'daki diğeri bazilikasının, "Basilica Apostolorum'un kalıntıları ise, San Sebastiano kilisesinin döşemesi altında otuz yıl kadar önceleri yapılan kazıda ortaya çıkmıştır. S. Bettini bu makalesinde, Basilica Apostolorum'da (yani Via Appia'da şimdiki San Sebastiano kilisesinin yerinde) olduğu kanaatini beslediği Petrus'un nihai mezarı hakkında daha etraflı bir izahda bulunmamaktadır. Eğer Bettini'nin düşüncesi kabul edilecek olursa, sonraları San Pietro'nun altındaki Tropaeum bu mezar ile aynı olarak farzedilmiş ve aslında mezara yapılan anmalar Tropaeum'un durduğu yere tahsis olunmuştur.

"En eski Venedik topluluk resmi" (Das älteste venezianische Gesellschaftsbild) adını taşıyan makalesi ile Otto Demus (Viyana) Venedik sanat tarihi hakkında kıymetli bir etüd ortaya koymaktadır. Venedik devleti yükselişinin zirvesinde iken XV. yüzyılda, Venedik resim sanatı da Venedik'de cereyan eden resmî devlet merasimlerini tasvir eden hârikulâde eserler vermiştir. Marcus meydanında mukaddes haç cemaatinin prosesyonunu gösteren ve Gentile Bellini tarafından yapılan tablo bu hususda bir misal olarak zikrolunabilir.

"Abidevi bir ölçünün kullanılmasından başka bunlarda mühim olan şey, umumileştirme ve idealleştirme yüzünden vukua gelecek hakikat payının zayıflaması gibi bir hataya düşmeden, cereyan etmiş olan hâdisenin hakikate sadık bir yeniden terkininin kendiliğinden gözlerimizin önüne serilebilmesidir" diyen O. Demus bu resime dair gayet haklı olan şu fikri de ilâve etmektedir: "Gentile'nin büyük tablosundaki gibi bir mâna açıklığına ve sadeliğe bir hamlede erişilemezdi, bunun önünde uzun bir tekâmül safhasının bulunması icap etmektedir." Bu gelişmenin ucunun Venedik resim sanatının başlangıcına kadar uzandığına ve bu-

nun bir tesadüf neticesinde değil fakat Venedik kültürünün bütün tezahürleri gibi yüksek neticeli birtakım vatandaşlık kanaatlerine dayanmak suretiyle meydana geldiğini, bu yazısında O. Demus mevzuu tam bir vukuf-la işleyerek ortaya koymaktadır.

İskenderiye'den 828 de Venedik'e getirilen Marcus röliklerine sahip bulunmak, bu tarihi takip eden dokuz asır boyunca Venedik devletinin tarihi için katı bir mânaya haiz olmuştur. Marcus rölikleri "Venedik için bir nevi Palladium, şehrin ruhani ve dünyevi hâkimiyet emelleri için destekleyici bir temel, bir garanti teşkil etmiştir. Kendisini tehdit eden yabancı siyasi ve ruhani hâkimiyet emellerinden bilhassa iki tanesine karşı Venedik'in ciddi tedbirler alması gerekiyordu ki bunlar: Bizans ve Aquileja idi."

Geç Antik-Roma geleneğinin kesintisiz devam ederek cemiyet hayatının esasını teşkil ettiği Venedik, öz itibariyle akraba olduğu Bizans'ın himayesi altında inkişaf etmiş ve yine bu himayenin sayesinde Langobard ve Frankların tehditkâr hücumları önünde hürriyetini koruyabilmiştir. Fakat daha da büyük bir devlet mahiyeti alabilmesi ve böylece tamamen bağımsız ve kendi başına kalabilmesi için Venedik'in Bizans'dan ilişkisini kesmesi lâzım olduktan başka Langobard, Frank ve sonraları Alman yayılma siyasetinin bir 'Exponent' i görünüşünü alan Aquileja patrikliğinin ruhanî nüfuzundan da aynı zamanda kurtulması gerekiyordu. Aziz Marcus'un röliklerinin elde edilmesi ve bu sayede İncil müellifi Marcus'un hâtrasının koruyucu kudretinin temin olduğuna inanılması fikri, Venedik'in bağımsızlık ve hürriyeti için hayati bir ehemmiyeti haizdir.

Aslında Venedik'in siyanet azizi, Bizans'dan alınarak Venedik'de hâtrası taziz edilen muharip azizlerden Theodoros Stratelates idi. Bu azizi mağlûp ettiği olduğu ejder ile birlikte tasvir eden mermer eser bugün hâlâ Piazzetta'nın çifte büyük sütunundan bir tanesinin zirvesini süslemektedir. Diğer sütun ise kanatlı bir Marcus aslanının bronz heykelini taşımaktadır. Uzaklardan bile görülen bu âlâmet dokuzuncu asrın ortasındanberi şehri ve devleti koruduğuna inanılan Aziz Marcus'u, yani Venedik'in ikinci ve nihai siyanet hamisini temsil etmektedir.

"Langobardların İtalya'ya inmesinden sonra VI. yüzyılda, Aquileja patrikleri makamlarının merkezini Grado'ya nakletmişlerdi. Bunun üzerine Langobard tahakküm siyasetinin bir ifadesi olarak Aquileja'da derhal Grado ile şiddetli rekabete giren yeni bir patriklik doğdu." bununla beraber "Grado... Venedik tarafından himaye altına alınmış" ve bu münasebet o derece sıkı bir mahiyet almıştı ki onun "haklı olara bir Venedik patrikliği addedilebileceği bir durum hasıl olmuştur."

"Her iki patriklik arasındaki mücadele vesika tahrifinden silâhlı tecavüze kadar her türlü çareye başvurmak suretinde devam ederken bu hal karşısında Roma'nın takındığı tavir ise... kararsızdı: kâh Aquileja'nın kâh ise Grado'nun ruhani hâkimiyet ihtirasları —herşeyden ziyade rekabet, protokol mevkii ile Istriya ve Dalmaçya üzerindeki ruhani hâkimiyet hususunda idi— Roma tarafından tanınmıyor veya uygun karşılanıyordu. Mantua synodunda, 827 de Roma'nın sevgisi bir defa daha istikametini değiştirdi ve Grado-Venedik'e karşı Aquileja'nın tarafını tuttuğu görüldü". Bu hâdiseyi takip eden yıl 828—829 da bu karara Venedikliler siyasi bir manevra çevirmek suretiyle cevap verdiler: bu yıl içinde Aziz Marcus'un röliklerini Alexandria'dan çalarak Venedik'e getirmiş olduklarını resmen ilân ettiler.

Bir sene sonra, 830 da ise henüz tasahhup olunan aziz namına Rialto adası üstünde, şimdiki San Marco kilisesinin öncüsünü teşkil eden bir kilisenin inşasına başlanmıştı. Bu dahiyane bir darbe idi: Aziz Marcus tarafından kurulduğunu bir iftihar vesilesi sayan Aquileja, bu azizin kıymetli röliklerinin Venedikliler tarafından ele geçirilmesi ile en can alacak yerinden vurulmuş oluyordu; artık Grado patriği Venedik'e daha daha sıkı bağlarla bağlanarak milli bir devlet kilisesinin başı mesabesine yükselmiş; Bizans'dan hâtırası Venedik'e intikal etmiş olan Aziz Theodoros, ise, Havari'nin muhteşem şöhreti karşısında gölgede kalıvermişti."

O. Demus'un izaha devam ettiği üzere Venediklilerin Marcus'un mukaddes bakiyelerine herşeyden üstün bir değer vermelerinin ve bu röliklere sahip olduklarını her türlü imkânlardan faydalanarak belirtmeleri ve isbat etmelerinin sebepleri işte bu sayede izah olunabilir bir hal almaktadır. Tabiatıyla şehrin kuruluş efsanesi de mütemadiyen yeniden tertip olunmuş ve yerleri değiştirilen motiflerin yardımı ile bu efsanenin Havari'nin yaşadığı zaman ile imkân nisbetinde bir bağlantısı olmasına çalışılmıştır. Bu meyanda, XIII. yüzyıl içinde ortaya çıkan bir "Vaticinatio veya Praedestinatio motiü" bilhassa mühim bir değere haizdir. Bu motif, Aziz Marcus'un sağlığında Laguna' da seyahati sırasında gûya cereyan eden ve kemiklerinin bir gün bu mevkide yani sonraları üstünde Venedik şehrinin kurulacağı yerde gömüleceğini bildiren bir kehanet ihtiva etmektedir. Bu ilâhi vaadin sözlerini teşkil eden "PAX TIBI MARCE EVANGELISTA MEUS" yani "Benim İncilimi yazan Marcus, sen burada huzur içinde yatacaksın" kelimelerine, gerek bugün hâlâ Venedik'de gerekse vaktiyle Venedik hâkimiyetinin yayıldığı sahalarda, velhasıl, pençesinde açık bir kitap tutan Marcus aslanının görüldüğü her yerde rastlamak kabildir.

Marcus'un bu hamiliğinin, yazılı kaynaklar tarafından desteklenmesi yanısıra onun resimlerin yardımı ile desteklenmesi hususu daha az ehemmiyetli değildir. Bu yoldaki destekleme, Marcus röliklerinin bulunması, kurtarılması ve muhafaza altına alınmasından başka Aquileja-Grado patrikliğinin Marcus ve Hermagoras tarafından kurulması mevzularının bilhassa devlet kilisesinde mütemadiyen tekrarlanan tasvirleri ile temin edilmiştir. San Marco'nun muhteva ve kompozisyon tarzları daha eski örneklere, herhalde 830 da yapılan ilk Marcus kilisesinin resimlerine dayanan, XIII. yüzyıla ait birtakım mozaikleri bu mevzulara işaret etmektedir. Daha eski duvar resimlerinin çizilmiş kopyalara dayanmak suretiyle aynı tarzda tekrarlanması âdeti, birçok misaller arasında Vercelli'den de tanınmakta olduktan başka, Ortaçağın Rus resim sanatı eserlerinde de müşahede olunmaktadır.

"Daha eski örneklere dayanırken siyasi bir gayeden ziyade sanat endişesi hâkim olmuş değildir. Bunda Ortaçağın vesika tahrifinde de rastlanan sebeplerin aynı bulmak kabildir. Kendi devlet ve kiliselerinin emellerine mümkün olduğu kadar eski bir başlangıç ve böylece mümkün mertebeye büyük bir kıymet teminine uğraşıyordu. Bu meyanda vesikalar yanında büyük eserleri de, abidevi deliller olarak mühim bir rol oynuyorlardı... Sanat sahasında arkaizm temayülünün daha henüz erken bir devirde kendisinden istenen muvaffakiyetli neticeyi sağladığı, San Marco mozaiklerine hâtıra gelebilecek en eski tarihi veren, Geç Ortaçağ Venedik vakanüvislerinin stereotip tavırları sayesinde belli olmaktadır."

Demus'a göre San Marco'nun dört mozaiği en erken Venedik topluluk resimlerini teşkil etmektedir. Bunların 1204'e doğru yapılmış olan en eskisi güney şapelinin, Cappella San Clemente'nin tonozunda bulunmaktadır. Bunda, Aziz Marcus'un Alexandria'dan Venedik'e getirilen röliklerinin, üstündeki kitabede belirtildiği gibi: "PONTIFICES CLERUS PPLS DUX" yani "Patrik ve peskoposlar, rahipler, halk ve Doj" tarafından karşılanması tasvir edilmiştir. Papa III. Alexandrus tarafından 1177 Venedik Kongresi ile önünde bir kılıç taşımaya müsaade olunan Doj'un burada en son olarak zikredilmesi sebepsiz değildir. Bizans ve Batı Avrupa medeniyetlerinin tersine olarak Venedik halkında ve onların cumhuriyetlerinde sülâle hâkimiyetine işaret eden herşeye karşı derin bir hassasiyet vasfı kendisini belli eder. "Herhangi bir sülâle ve tanrının inayeti mefhumlarından tecrit edildiği takdirde ve ancak Venedik'in dünyevi cemiyet topluluğu çevresi içinde Doj'un tasvir edilmesine müsaade olunuyordu. Doj, yalnız mevzuun icap ettirdiği hallerde ve ruhani ileri gelenleri, devlet büyükleri (yani Doj'un müşavirleri ve cumhuriyetin hakiki başları) ve halk kitlesi ile çevrili olarak görülür. Bu tasvirler, mevzuları bakımından bir hükümdarın değil fakat sebepleri geçmişde bulunan tarihî birtakım merasimlerin resimleridir. "Venedik resim sanatının hakiki doj portreleri ancak çok sonraları ortaya çıkabilmiştir. Fakat daima "prosesyon ve hâtıra tazizi resimleri ananesi" hürmete lâyık istisnai bir kompozisyon halinde ve Venedik sanatının kıymet verilmesi icabeden bir safha'nın hâtırası olarak yaşamağa devam etmiş ve bu tablolarla dojlar ile birlikte bütün Commune Venetiarum'un mümessillerine de yer verilmiştir."

San Marco'nun Cappella San Clemente'sindeki 1204 tarihli mozaikin daha eski bir örneğe kadar uzandığını, Revenna'da San Vitale'deki Iustinianus mozaiği ile şahısların duruş vaziyetleri bakımından aralarında olan akrabalık isbat etmektedir.

"Transeptin güney kanadının batı duvarında bulunan ve yapılış tarihi itibariyle öncekinden sonra olan iki Doj ve topluluk resminde şimdiki kilisenin inşası sırasında kaybolan röliklerin tekrar bulunması ile keşifden önce cereyan eden ibadet tasvir edilmiştir. Bu çifte mozaiğin dayandığı efsane Venedik'de yaşayan ananeye göre 1094 yılında doğmuştur. Bu mozaikler... üslûp hususiyetleri ve başka sebeplere dayanılarak XIII. yüzyılın ortasından sonraki zamana ait olarak tarihlendirilebilirler."

Nihayet San Marco'nun batı cephesinde Porta S. Alippio'nun üstünde muhafaza edilmiş olan dördüncü bir mozaikte de Marcus röliklerinin merasimle devlet kilisesine götürülmesi sahnesi görülmektedir. Bu merasim, doj, cumhuriyet erkânı, Dogaressa ile maiyetinin ve halk kitlesinin önünde cereyan etmektedir. Martin di Canal vekaynamesine göre San Marco'nun cephe mozaikleri 1272 den önce yapılmıştır. Fakat Porta S. Alippio'nun üstündeki istisna edilecek olursa bu mozaiklerin hepsi sonraki devirlerde yerlerini yeni kompozisyonlara bırakmışlardır. Mamafih, bu cephedeki esas mozaiklerden, Venedikliler tarafından Marcus röliklerinin karşılanışını gösteren bir tanesinin anahatları, ikiyüz yıl sonra Gentile Bellini'nin yaptığı Prosesyon resminde teşhis olunabilmekte ve bu tablonun kompozisyonunun menşei O. Demus'un bu makalesinde tatmin edici bir surette belirtilmektedir.

Alman sanat tarihi literatüründe birçok neşriyatında (en son olarak "Die byzantinische Form, ihr Wesen und ihre Wirkung", 1943 de) ele almış olduğum Bizans ve Ortaçağ Balkan memleketleri ve Rus kiliselerinin nizami resim tezyinatı problemini, Else Giordani (Linz-Wien) "Hiyeratik bir resim programının ifadesi olarak Orta Bizans devri tezyinat sistemi" (Das mittelbyzantinische Ausschmückungssystem als Ausdruck eines hieratischen Bildprogramms) adlı etüdünde imkân nisbetinde eksiksiz belirtmeğe çalışmaktadır. Fakat buna rağmen Orta Bizans resim programının bazı ehemmiyetli unsurlarında bu gayeye ulaşılammıştır (meselâ, ana kubbeyi taşıyan kemerlerin ortalarında tasvir edilen, İsa'nın "insan elinden çıkmayan" resimleri: Mandilion ve Keramidion hakkında herhangi bir izah mevcut değildir). Diğer taraftan, müellifin haklı olarak tebarüz ettirdiği, Bizans resim âleminin yüksek sprituel neticesi nazarı itibare alındığı takdirde, Bizans kiliselerinin "tezyinat sisteminden" bahsetmek abes olmaktadır. Burada esas olan şey nizami resimlendirmedir. Bu arada tezyinî unsur bir gaye değil fakat doğuştan mevcut estetik hassasiyetin bir tezahüründen ibarettir.

W. Sas-Zaloziecky, zengin vesikaların yardımı ile desteklenen yazısında, Viyana'da Michaelerkirche'de muhafaza olunan Meryem ikonasının tarihçesini vermekte ve bu eserin sanat tarihi bakımından Italo-bizanten ekolun hudutları içindeki mevkiini tesbit etmektedir (Das Gnadenmuttergottesbild der Michaelerkirche in Wien), müellif neticede bu ikonayı XVI. yüzyılın ortalarına ait olarak tarihlendirmektedir.

Nihayet son olarak da Semavi Eyice (İstanbul)'nin Türkiye'de Bizans devrine ait buluntu ve neşriyat hakkında kısa bir tetkik 1945—1948 "(Ein Kurzer Bericht über die byzantinischen Funde und Veröffentlichungen in der Türkei, 1945—1948) adlı yazısı zikredilebilir.

PROF. DR. PHILIPP SCHWEINFURTH